

Hir-név.

Meg volt feljebb határozva, hogy az érzékenységnek kivánsága, megelégedésének határai között, magátul magában, megmarad. Hogy ha evett, ivott, aludott stb. boldogsága meg van. Azonban még is tápláltatására milliomot kíván esztendőnként, ha szerit teheti. Ez nem érzékenység egyenesen, hanem az értelemnek gondoskodása, melyre érzékenység kényszeríti. Az érzés általadja gondját az értelemnek, melyet ez gondolataiban véghetlenségre terjeszt ki, noha ezt a természet nem kívánja, sem nem használhatja. E szerint terheltetik meg a test eledelével, és az értelem gondjával. E még érzésből jön.

A hirnek, névnek kivánsása csupán gondolatban terem. Az éhező természet dicsőségre nem gondol; hanem eledelénél, italánál, asszonyánál állapodik meg. Eddig, érzés hátalta az értelmet; most az értelem fogja be az érzékenységet. A léleknek sem kell eledelére az ökörhús, mégis erőltetik keresésére; a gyomor-nak se kell a dicsőség, még is éhezni kell neki érette, vagyonának temérdeksége közt is; mely szerint az érzés a gondolatot, a gondolat az érzést, úzik, térítgetik, kényszerítik, szorongatják halálíg, mindenfelül, mindenfelé. E szerint az ember, teste és lelke közt kézzel-lábbal felfüggedve vonakodik szüntelen eszében, érzékenységében; soha ki nem nézhetvén, hogy melyik-

tül jutalmaztatik, ostoroztatik inkább, és hova ragasz-
kodjon, hajoljon több vágyódással.

A mely úton a szív ösztöneit, mint menyköveket a gondolat közzé csapkodja, s tüzével ott villámlik, a gondolat dühös indulatait ugyanazon úton lövöldözi vérebe vissza, melylyel azt annak kivánsága ellen mint szikra a puskaport, lobbantja fel. Másszor, érzéstül égett az elme, most elmétül ég az érzékenység. Mindenik jobbágya és királya a másiknak kölcsönben. A gondolat véghetetlen kiterjedésben lévén, az érzésnek véghetetlen veszedelmet okoz, ha a józan értelem nála egész erőben nincs, és magát nem mérsékelheti. Az értelem, az érzést nem hagyja éppen magára, de az érzés őtet elereszti, mely nem zaboláz, nem okoskodik, csak kíván és emészt. Minden élő testnek kell éltető lelkének lenni, melylyel megmaradására eszmél és gondol, a mivel azontúl vérehez van ragadva, mely nélkül mint az állatokban, füstöt vét. Az ilyen testben az érzést, az eszmélkedéstül nem különböztethetjük. Van a vad állatokban okosság az embereket is megcsalni, mely dolog a farkasokkal sokszor megesik. Az ember más. Ő érez és eszmél is, gondolkozik is, de végre itél is. Mikor érzésemnek, kivánságaimnak csendességében fontolom, hogy a görögöknek volt-e nagyobb igazságok Tróját megszállani, vagy amazoknak tőlük békével hagyatni, valósággal nem ösztön, és érzés, hanem hideg vérem felett, minden testiségemtül kivált gondolat és itélettétel dolgozik bennem. Mind addig nem tud érzékenységem itéletemről, mig Polixéna öldököltetésében nála, a szánakozás meg nem indul. Kitetszik, hogy a lélek gondolatai által a szívbe olyan érzést önthet, a minémüt akar. Mely szerint sokkal többféle és veszedelmesebb az érzésnek függése

az értelem alatt, mint a gondolatnak a test alatt. A csupa természeti megelégedésnek ösztöne, soha oly kényszerítést az emberen nem tehet, mint a gondolatban való vágyódás a testben. A test szükségének hátrák, megelégedések van; a gondolatnak nincs, míg meg nem józanodik és bölcseségre nem jut.

Akhillesnek megmondják, hogy ha akarja, dicsőséges hire, neve lesz, de hamar meghal — ; ha más a kívánsága, hosszasan fog uralkodni hazájában boldogul. Ő a halált és hirt-nevet választja. Már csak nem lehet állítani, hogy kívánságát nem gondolat, hanem ösztöne szabta elébe. A szív érezni kíván, nem hogy hangért, füstért életének gyönyörűségétül megfosztasson. A világi dicsőség nevet szül; de valóságos boldogságot nem adhat. A király dicsőséges felettem, de szívében, ifjusága már ezer annyi fájdalmat állott ki, mint én öregségemtől fogva fel gyermekségemig egész életemben szenvedtem. Miben irigyeljem boldogságát? abban-e, hogy soha nyugodalma nincs, nékem pedig van? Abban-e, hogy nagy jövedelme van, melyet mások mind elköltenek és népe eszik meg? Abban-e, hogy annyit ehetik, a mivel jól lakjon? Végre azzal ismerjem nálamnál boldogabbnak, hogy idejébe sirba teszik mint engem? A tudatlan és szegény ember, mind a királyt véli e világon legboldogabb halandónak, mivel nem tudja, hogy a trónusnak terhe és viszontagsága micsoda dörgések közt villámlik.

Valamint a testtől szomjúságát, úgy az elmétül is a dicsőségre való vágyódását elvenni nem lehet. Erostrátes, Diánnának templomát felgyújtja; és nem bánja, akármely halállal ölettesen meg, — ha továbbá bolond nevet hagy is maga után, csak hogy élete örök emlékezetben maradjon. Próbául szolgál erre, hogy a

gondolat az érzésen nagyobb erőben kegyetlenkedik, mint ez azon. — A dicsőségnek kívánása minden ösztönt, életet, vagyont feláldoz; de az érzés csak élni kíván. Halandó! tedd fontba már, hogy értelmed okoz-e szívednek több fájdalmat mindezen okok mellett is, vagy szíved veszti jobban eszedet? Az igaz bölcsesség magának is, szívednek is, öröm, óltalom, vigasztalás. De a megtévedett értelem veszedelmével mindent meghalad.

Úgy látszik, hogy az érzés és értelem egymástul megkülömböztetve lakoznak egymásban. A hirnek hallása füledbül lelkeden által, szívednek hangot ad és a miatt bánatodban betegségbe esel; az elmébe a testnek forró hidege tüzet küld és ez világában megtéved, elenyészik, oda van. E szerint egy erőben, állásban, természetben vannak egymástul megkülömböztetve De hogy ebben inkább világosodjunk, forduljunk egyet és térjünk vissza

A dicsőségnek kívánása tehát értelem, nem érzés. Ezen egyetlen egy vágyódás borítja el a világot bűnnel és országos veszedelmekkel. Több ártalmat szül egyedül, mint minden más feltalálatható indulat. Az igaz dicsőség igaz és jóságos cselekedet; csak ott veszedelem ez is, hol a felette élő értelemnek világa sötét és homályos. A jóban való névnek keresése első érdem. Az eltévedett értelemnek azért van nagy veszedelme; hogy ellenben, jósága, országos boldogságot szülhet. A nagy testakármerre düljön, mindenféle nagyot üt. A csupa érzékenység magában országos jótéteményre ki nem terjedhet és csak a szeme előtt álló dolgokig ér, mert egyedül szánakozásbul ered. Már a mit nem lát, nem hall, azon nem szánakozhatik. Egy birodalomnak népét egy szem nem láthatja, követke-

zik, hogy annak boldogságát csak az értelemnek világa módolhatja.

Azonban a jótétemény, bármely országos legyen is, első fundamentomúl mindenkor az érzékenységet veszi. Érzem, hogy ha jól tesznek életemmel, vigasztalásomra van: örömét szüli szívemnek. Más is úgy érzi. Teremtsünk hát vigasztalást, örömet az emberekben, mond a nagy lélek magában testének, hadd örvendjenek nekünk és önnön életeknek. E szerint munkálkodik itt is az érzékenység az értelemben, eszközképen és nem egyenesen magában, hogy ő álljon meg mégis fundamentomúl mindenütt.

Ha a jóban való hirnek, névnek kívánása, az értelem világában fel nem találtathatna, a társaságbeli közjó sehol fel nem állhatna. Csupa vak ösztönök által a természet egy egész országnak gondjára ki nem terjedhetne. Bizonyos próbául szolgál erre, hogy e miatt a vad nemzeteknél országlás formája, sem közjó nem lehet és nincsen is. Következik tehát, hogy bármely véghetetlen veszedelmeket okozott is az értelemnek világa a dicsőségnek kívánása által, egyedül ő hozzája kell ragaszkodni; mert valahol fellegeibül kitisztúl, csupa boldogságot, nyugodalmat mutat. Nem az értelem világa teszi a kárt, hanem setétsége szül eltévedést, ha valaki magában egész világosságra nem hozhatja, mely szerint néki cselekedeteinek szépségét, vagy sundaságát tündöklő napon mutathassa meg. Látom, hogy a testben és annak érzésében az emberek közt külömbség nem találtatik. A kapus csak úgy éhez, mint a herczeg, ha nem eszik. Úgy szomjúhozik, úgy alszik; úgy szereti asszonyát, úgy haragszik, úgy utál stb. De nem úgy gondolkozik és nem is úgy ért. Csupán az érzékenységnek világában az élő állat mind

egy. De az értelemben egyik ember a másiktul sokszor látszik oly messziségre, mint némelytül a majom, s tanúlt vizsla. Ha Klarkra, Lockra, Mallebrás, Moper-tuisre stb gondolsz; osztán a belényesi havasok között egy dézsza csináló méczot oláh nyelvében közzéjük helyheztetsz, értelmének világára nézve nem látod amazoktul annyira, mint ötet a tanúlt vizslátul? Legalább a Lock és közte fekvő messziséget sem láthatod által soha. De, ha érzékenységeknek világába bocsátkozol, mindeniket ugyanazon helyben látod állani.

Az embernek dicsősége és azzal együtt országos érdeme az értelem világában adták fel magukat. Ennek setétségét kell az emberi nemzetnek fogyasztani, hogy szerencséjének útjában megmaradhasson. Valahol az értelemnek világa tiszta, ott eleitül fogva örökké boldogságot, országos nyugalmat és tiszta dicsőséget is mutat. Titus forróbb indulattal szerette Berenisz, mint Tiberius tisztátalan ágyasit; mégis hogy értelmének világa a római nép kivánságát s önnön érdemét tiszta nap alatt itélhette, szerelmének egyetlen egy legkedvesebb tárgyát karjai között fohászzkodásai közt kibocsátja. Inkább szomjúhoztatta kivánságát, mint népe ellene zugolódásra fakadjon; hogy asszonyi gyengeséggel vádolja és szerelmében csekélynek nézze, hogy ezek által erkölcsének méltóságát kisebbségre és annak dicsőségét homályba hozza. Tiberius ellenben a legútálatosabb bujaságnak fertőjében turkál, hol gyönyörűséget és nagy nevet talál, a maga részire. Azért, mert a benne homályban levő értelemnek világa tettének fertelmességét, nevének utálatosságát, egész világossággal nem mutathatta meg néki.

Azt mondod ellenvetésül: nem! hogy Tiberius a maga sundaságát látta, de lelkében levén gonosz, értelmének világát erőszakkal hozta magában setétségre. De rá gondoltál-e már, hogy a lelkiismeret, egy sem magát eltökéllett gonosz e világon? Melyik gyilkosnak, tolvajnak hagyta helybe cselekedetét lelkiismerete? Minden ártalmas ember lelkiismeretének fojtogatásával űzi gonoszságait. Lehetetlen a léleknek belső törvényét, igazságát, magában vévén, hamisságra és gonoszságra változtatni. E szerint a természetnek minden szentsége és ítélő széke veszedelemre jutna, a mi nélkül e világ meg nem állhat, emberben és uralkodás alá vett rendben. Nem a lélek igazsága változik önnön természetében gonoszsággá a gonosztevőben, hanem értelmének setétsége közt téved el. Akkor is feddi a lélek; de hogy ő bűnének nagyságát tudatlansága miatt nem láthatja, kicsinységnek nézve követi el. *Az itélettételnek erőtelensége szüli a gonoszt.* Mikor Néró Agrippinának megölettetéséről gondolkodott és azt magában eltökéllette, ha Antoninus értelmének világa derült volna fel egyszerre fejében, nem hogy édes anyja életben marad, de a magátul lett megirtódzás miatt helyét Rómában sem lelte volna magának. Mert az értelemnek setétség nélkül levő világa előtte ijesztő fertelmességét és cselekedetinek útálatos rettenetességét egész nagyságában megmutatta volna.

Látjuk továbbá, hogy a gonoszság és bolondság együtt mindenben és mindenkor verset futnak. Nézd az alacsony gonosztevőket, baromtolvajokat, verekedőket, gyilkosokat, bérczek közt elfogott haramiákat. Keressed bennök az értelem világát; hogy találsz nálok? Az oktalan állatoktól csak annyiban láttatnak

külömbözni, hogy beszélni tudnak és szavadat megértik, melyre felelhetnek. Vizsgáld meg magadban, hogy a haramiaságtul mi távoztat el oly messzeségre: értelmednek világát találod okának Tudományod ment, és tanúlt nevelésed tőle. Már magadat a tömlöcz rabjánál felvéve, tetteidet milyen messze látod tőle? Értelmednek világa a térség, mely közted és ő közte fekszik; vedd el ezt, mellé esel; legalább úgy fog neked tetszeni.

Miért pusztítja el magát a préda? Egy hónapi élelmét miért teszi ki egy nap prédára? Nincs tolvaj cselekedeti, sem gonoszsága? A magáéval bánik, hol a törvény szabadon hagyja büntetése nélkül. Azért cselekszi úgy-e, hogy hibás ítéllettételű és ostoba, ha hercegi, királyi is a nevelése. Mert az értelemnek tiszta világa, a tudományok közt is jön homályba. Szintén úgy megüledik a tudatlanság a fényes rang közt, mint a szegényeknél, melyet ott a méltóságnak csendes mértékletességével takargatnak, de a melyet a cselekedet mindég napra terít ki. Gonoszság, romlás, egy s más hiba, akár bűn, magokat tudatlansággal táplálják. — Békét kell a lélek ismeretének hagyni, mert ha az Isten és természet megengedik, hogy ez is magában gonoszsággá változhasson, úgy az emberi nemzet törvény, igazság, zabola és ítélő-szék nélkül marad. Mit csinálna a vallás is lelkiismeret nélkül? Mind megmaradna a jó emberekből, mondhatod, kiket a gonoszoknak kevés száma fel nem forgathatna. De melyik jó ember hát az e világon, ki életében rosszul, akár gonoszul nem cselekszik? Lelkének hamisságából cselekedne. Következik, hogy e világon igaz lelki ismerete senkinek se lenne. Nem igaz, mondom ismét, hogy a gonosz emberben, sőt a legfenébb természetben is a

lelkiismeretnek természete szerint élő igazsága, gonoszsággá változhasson. A legfenébb cselekedetek közt is fentartja dorgálását, mardosását, azon gonosztevő ellen, kinek dögleletes testében raboskodik.

A mint itt Európában az emberi nemzet értelmének világa lassan-lassan, időrül-időre nevededett, a vad bűnök és kegyetlenség is benne ahoz képest fogyatkoztak. Nézzed a régi hadakozásnak módját. A várost, tartományt haddal megvévén, benne öreget, kisdedet, asszonyt, leányt, ifjat kardra hánytak. Faluknak, városoknak tüzet vetettek. Most a győzelem nem öldököl. A rakott helységeket nem ejti hamvakba; kinézvén, hogy valaki a földnek mezei míves népét öldökli, önnön kezeit vagdalja el és kenyerét pusztítja. Csakhogy ezen kegyetlenségtől és rémitő veszedelemtől Európában emberi nemzetünket az értelemnek világa végre megszabadította, eléggé hálálni nem tudjuk annak, a ki a józan értelmet belénk alkotta. Maga a legigazabb, legszentebb vallás is, az értelemnek világa nélkül, nem egész erőben nyújthatja segédelmét a tudatlanok közt. Mennyi sokasággal találatnak, kik vallásuknak tudományát nyugodt lélekkel hiszik; vetelkedésbe és okoskodásba az ellen nem bocsátkoznak; mégis ha módot látnak reá, a házakat kirabolják, melyeknek gazdájukat kötözve hagyják ott, vagy agyon verik. Az okoskodó és tanúlt ember, bárha vallásának tudománya iránt is néhol kétségeskedik, de mezei lopásra és más efféle vad bűnökre soha sem vetemedik, melytől az értelemnek nála levő világa tartóztatja. Akárhogy hittek hajdan Görögországban a filozófusok a *Jehova* ismeretén kívül, de nem öldöklöttek, loptak és ragadoztak. A természet világa emberi kötelességekben, idvességeknek reménységén kívül is őket fen-

tartotta, a mire most is mindnyájan köteleztetünk a társaságnak világi közjavára nézve, mely nélkül senki sem élhet, akárhogy higyjünk és gondolkozzunk. Mert csak minden embernek enni innya kell ezen a világon addig, míg más világát utól éri.

